

Elementuak oinarriarekin nahastuga-bekoak:

Subiya (juxtajarria).

Turkiera (eranslea).

Eskimoera (polisintetiko).

Saio honen ostean →Sapir-ena eta Greenberg-ena aipa daitezke, Praga-koek egin zutena ahantzi gabe. Sapir-en sailkapena oso konplexua da, eta hizkuntzek adierazten dituzten kontzeptu-motetan jartzen du erizpide nagusia, h.d., 1. oinarri-kontzeptuak (1. taldea) eta kontzeptu erlazionalak (4. taldea) bakarrik adierazten dituzten hizkuntzek; 2. aurreko kontzeptu-motetz gain kontzeptu eratorriak ere adierazten dituztenak; 3. oinarri-kontzeptuak (1. taldea) eta kontzeptu erlazional nahasiak (mixed relationed concepts) (3. taldea) adierazten dituztenak, eta laugarrenez, 1., 2. eta 3. taldeko kontzeptuak adierazten dituztenak. Gainerakoan, sintesi-maila eta teknika ere kontutan hartzen ditu. Greenberg-ek zenbait indizetan oinarri duen sailkapena proposatzen du. Honako hauek dira berak proposaturiko indizeok: 1. hitz bakoitzeko →morfemen kopurua ematen diguna edo sintesi-indizea; 2. eransketa-indizea edo eransketan gertatzen diren forma-aldaketen berri ematen diguna; 3. hitz bakoitzeko morfema-moten kopurua ematen duena. Ingelesezt, esate baterako, hitz bakoitzak sustrai bat bakarra du gehienetan. Azkenez, 4. indizea hitz bakoitzeko →hizkien kopurua ematen duena dugu eta boskarrena harremanak adierazten dituen indizea, dela ordenaren arabera markatuak direlako, edo dela →komunztaduraren arabera markatuak direlako.

A. Eguzkitza

Tonikoa

→Azentu tonikotzat edo-ta →intentsitate-azentutzat, energi azentu edo azentu dinamiko bezala ere ezagutua, arnasbeheraren indar bereziaz egiten den azentua da (ikus *azentua*). Espainierazko azentua, kasu batez, toniko da:

está, ésta

Azentu honek, espainierazko aurreko adibidean bezala, berezte-→funtzioa bete-

tzen du libre den hizkuntzetan, h.d., beraren kokamendua →textuinguru fonikoak edo morfologiak mugatua ez denean. Ingelesezt, esate baterako:

cóntent: eduki / *contént*: pozik

eta italieraz gauza bera:

áncora: aingura / *ancóra*: oraindik

Bete ditzakeen beste funtzio biak gailur-funtzioa eta funtzio zedarritzaila dira. Lehenengoak talde edo unitate foniko baten gailurra markatzen du, bigarrenak, ostera, →hitzaren amaiera, frantsesezt bezala, edo hasiera, txekieraz bezala.

Azkenez greziar eta erromatar gramatikalariek ematen zioten zentzua aipa daiteke, h.d., goratasun-azentuarena tonu-azentuarena, latinez eta grekozt zegoen bakarra, alegia.

A. Eguzkitza

Tonua

Hizkuntza baten →*morfemak* ezaugarritzen dituen →soinuaren altuera edo →maiztasuna da →tonua. Horra hor *altuera-azentua*. →Prosodi gertaera *diskretua* da; eta *tonu-hizkuntza* deritzen horietan, →funtzio →*berezleak* izaten ditu. Kongo-ko lonkundo hizkuntzan, esate baterako:

bòkòngò hitzak «bizkar» esan nahi du.

bòkòngó hitzak «hondar» esan nahi du.

bòkóngó pertsona-izena da.

(Oharra `= tonu *lodia*; ´= tonu zorrotza edo garaia).

Nahiz tonuari halako *melodi mugimendua* atxeki, ondoko hauen artean berezten da:

— tonu *puntualak*, melodiaren mugimenduaren arabera definituak. Adibidez: tonu *gora*, *ertaina* eta *apala*; eta →*silabako* bat eman ohi dena, *altuerari* datzekion prosodi →ezaugarri bereizlea, *silabarteko* motari dagokionez (ikus gora-go aipatutako adibideak).

— tonu *melodikoak*, melodi kurbaren norabidearen arabera definituak. Adibidez: tonu *goranzkoa*, *goranzko-beheranzkoa*, eta abar. Jakobson-en hitzez esatekotan, *endosilabiko* deritzan motakoak.

Zenbait hizkuntzak bi tonu-mota horiek egiten dituzte, itxura denez. Beste zenbait aldiz, berriz, *tonu puntualen* eta

Toponimia

→«*morazko azentu*»en elkarketaz gertatzen bide dira.

Hizkuntza batetan →*azentua* eta *tonuak* batera datozenean, azentudun lekuetan baizik ez dira aurkajartzen.

Altuerako aurkakotasuna erlatiboa da, ez absolutua.

Tonuak ez du, dena dela, →intonazioa baztertzen. →Azkuek, eta beste batzuk ere, euskal azentuan *tonuari* dagokiona, →*intentsitateari* dagokionari nagusitzen zaiola uste izan zuten.

J. R. Zubiaur
itz.: *Txillardegi*

Ik. INTONAZIOA; AZENTUA

Toponimia

toponimia / *toponymie* / *toponymy*

Toponimia, leku-izenen jatorriaz, herrialdeko hizkuntzarekiko haien erlazioetaz, beste herrialdetako hizkuntzekikoetaz edo desagerturiko hizkuntzekikoetaz arduratzen den →linguistikaren zatia da. Lurralde jakin batetako leku-izenen multzoari ere *toponimia* deritza, *toponimia handia* eta *toponimia gutia* bereziz, lekuaren handitasunaren arabera.

Toponimiak konstatazio jakingarri hau egiten du, besteren artean: herrialde batetako leku-izenen eta hartan mintzatzen den hizkuntzaren artean ez dela maiz erlaziorik ikusten. Honela, eta →substratuen eragina dela medio, euskarazko hainbat leku-izen aurki daiteke euskara aspaldidanik galdua duten Andorra eta Errioxa Garaian, esaterako.

TOVAR, Antonio

Valladolid-en jaio zen 1911an. 1942an Salamanca-ko unibertsitatara irakasle bezala helduko da 1951tik 1956ra dagoen tartean bertan erretore delarik.

Buenos Aires, Tucuman (Argentina), eta Illinois-ko (Estatu Batuak) unibertsitateetatik igaro ondoren Tubingen-era (Alemania) dator. Hemen azken hamabi urte hauetan Hizkuntzalaritza konparatuko katedraren arduradun izan da.

Tovar idazle oparoa da. Liburu eta artikulu asko idatzi du hizkuntza desberdinetan, eta ez hizkuntzalaritzaren alorrean bakarrik; filologia, arkeologia, historia etab. ere bere iker-lanen eremuan sartu dira.

Euskarari eskaini dizkion idatzien artean aipa ditzagun *La Lengua Vasca* (1954) *El euskera y sus parientes* (1959), *Mitología e ideología sobre la lengua vasca* (1980)

Euskararen alorrean egin dituen lan baliotsuengatik Ohorezko euskaltzain dugu ikertzaile nekagaitz hau.

Trabatua

trabado / *entravé* / *blocked*

→Kontsonantez bukatzen den →silaba batetan dagoen →bokalari esaten zaio *trabatua*. Bokal *trabatua* bokal →askeari aurkajartzen zaio. *Gurdi* hitzean, [u] *trabatua* da, ez, ordea, [i] bokala.

Transfert

transfert / *transfert* / *carryover*, *transfer*

Berez multzo bati dagokion unitate bat, zenbait aldiz beste multzo bati dagozkion →erregelen arabera erabilia aurkitzen dugularik, «translazio» edo «transfert» bat gertatu dela esaten dugu (Tesiñère).

Esate baterako: *pizti ikaragarria* da perpausean, «ikaragarri» hori →adjektiboa da. Baina *ikaragarri zehaztu* da perpausean, →adberbio gisa erabiltzen da (= *ikaragarri*).

→Hitzak, adjektiboen multzotik adberbioen multzora pasatuz, →*klase-transfert* bat jasan du.

Transformazioa (Harris-Chomsky)

Transformazioen betekizun orokorra hau da: intuizioz erreparatzen ditugun desberdintasun semantikoak, nahiz aktualizatutako katean ageriko desberdintasunik ez egon, formalki azaltzea, eta, era berean, bi perpaus desberdinen semantikazko berbertasuna azaltzea.

Harris-ek (1952ko «Discourse Analysis» delakoan bereziki) ia beti aipatzen du perpausen →baliokidetasuna; eta hau, beraren ustez, →esanahietara jo gabe, forma eta →banaketak soilik kontutan hartuz muga daitekeela dio (esandako izk., 19). Perpaus-molde batetik bestera igarotzean, elementu lexikalak beren horretan uzten dituzte transformazioek (→flexioari dagozkion aldaketa batzuk gora-behera); harreman gramatikal eta semantiko berberak gertatzen dira unitate lexikalen artean; →adierazia, bere